

Н. В. Заяц (Мінск)

Асаблівасці мастацка-вобразнага свету Васіля Зуёнка (на матэрыяле лірыкі)

Мастацка-вобразны свет кожнага творцы выяўляе яго індывідуальнае ўспрыняцце рэчаіснасці, убірае ў сябе маральна-этычныя, эстэтычныя, псіхалагічныя і іншыя характарыстыкі яго асобы. Адзін з лідэраў сучаснага літаратурнага працэсу Васіль Зуёнак ужо першым зборнікам лірыкі “Крэсіва” (1966) заявіў пра сябе як пра паэта са сваім адметным, цікавым і шматгранным мастацкім светам.

Тая акалічнасць, што В. Зуёнак па-за кнігай “перажыў пару літаратурнай маладосці, пару вучнёўства” (Г. Бураўкін), сфарміраваўся як асоба і як творца, у многім прадвызначыла высокі мастацкі ўзровень лірыкі першых зборнікаў. У ранніх вершах паэта няма сляпога аптымізму, агульнаапісальнасці, наіўнасці і максіmalізму, якімі нярэдка вызначаюцца кнігі пачаткоўцаў. Аднак яго лірыка 1960-х гг. не пазбаўлена мажорных тонаў, светлых фарбаў, “сонечнай” вобразнасці, народжаных адчуваннем лучнасці паэта са светам прыроды, захапленнем прыгажосцю родных мясцін (вершы “У сябра кожнай птушцы...”, “Прыбой ліловы – цвет-прываба...”, “Поўдзень”, “Люблю цікаваць...”, “Нібы за стол бяседны...” і інш.).

Вызначальнымі ў мастацкай светабудове В. Зуёнка з’яўляюцца *вобразы сонца, агню* – нездарма крытык І. Шпакоўскі называе паэта “самым паслядоўным “культавіком” сонца, святла” сярод яго сучаснікаў [1, с. 3]. “Салярная” тэма заўсёды прыцягвала ўвагу беларускіх паэтаў: вобраз “нябеснага агню” мае адметнае функцыянальна-сэнсавае значэнне ў творах розных аўтараў. Калі, напрыклад, у паэзіі Я. Купалы названы вобраз сімвалізуе адраджэнне, а ў лірыцы маладнякоўцаў Я. Пушчы, А. Дудара перадае аптымістычнае захапленне паэтаў паслярэвалюцыйнай сучаснасцю, то зварот да “сонечнай” вобразнасці В. Зуёнка абумоўлены іншымі мэтамі. Ён, як уяўляецца, працягаваны гістарычнай памяццю мастака, генетычна закладзеным анімістычным светаўспрыняццем, атрыманым у спадчыну ад продкаў-сялян. Менавіта праз сонца і агонь В. Зуёнак адчувае сваю павязь з прыродай, усведамляе сябе яе часцінкай. У адным з вершаў зборніка “Крутаяр” (1969) паэт, можа, залішне пафасна і самаўпэўнена заяўляе: “Сонца – па рупнасці – брат мой”, разам з тым ён прызнае “ўладу” і каштоўнасць для зямлі і чалавека сонечна-вогненнай стыхіі, разумее яе жыццядайную сілу. З часам захапленне салярнай вобразнасцю не толькі не знікае, а, наадварот, займае вядучыя пазіцыі ў лірыцы больш сталага В. Зуёнка, а таксама ў яго паэмах (ліра-эпічная трылогія нават мае назву “Агонь і сонца”).

Прыкладна з другой паловы 1970-х – пачатку 80-х гг. анімістычнае першасна-пачуццёвае ўспрыманне свету значна ўзбагачаецца элементамі навуковага пазнання, эмацыянальнае і рацыянальнае ўтвараюць своеасаблівы мастацкі сінтэз, што найбольш ярка выявілася ў натурфіласофскай лірыцы зборніка “Світалыныя птушкі” (1982).

Верш “Агонь” – гэта філасофскі роздум над вечнымі экзістэнцыйнымі пытаннямі. Вобраз амбівалентнага па сваёй прыродзе агню, стваральнага і разбуральнага адначасова, найлепшым чынам дазваляе паэту спалучыць сваё амаль язычніцкае пакланенне перад усемагутнай стыхіяй і неадназначны вопыт сучаснай цывілізацыі: “Я – космас і пылінка. І між намі – / Адзін агонь. Як вечнасці уток. / Агонь узносіць – за вітком віток – / І ў памяць б’е хатынскімі званамі” [2, с. 177]. Услед за старажытным філосафам Гераклітам В. Зуёнак звязвае існаванне свету з гарэннем агню (“Натура вечная, а формы – ад агню”), праз агонь далучаецца да прыроды (“З прыродаю бязмежнай і адвечнай / Я крэўнасць адчуваю праз агонь”). Вера ў чалавечы розум суіснуе з анімізмам: паэт перакананы ў роўнасці атама, дрэва і чалавека перад вечнасцю, якую сімвалізуе агонь. Нягледзячы на пэўныя выдаткі рацыяналізацыі паэтычнага мыслення, слухна адзначаныя У. Гніламедавым, верш “Агонь” не прахадны ў творчасці В. Зуёнка. Па нашым меркаванні, ён сведчыць пра перавагу прыроднага, пачуццёвага над навуковым, рацыянальным у дуалістычным светаўспрыняцці паэта. Не адмаўляючы самакаштытнасці твора, трэба таксама адзначыць, што ён стаў плённай “дзялянкай” для распрацоўкі аднаго з галоўных вобразаў у паэме “Лукам’е” – вобраза агню.

У натурфіласофскай лірыцы выявілася глабальнасць мастацкага мыслення В. Зуёнка, яго паэтычная думка дасягнула касмічных абсягаў. Лірычны герой такіх вершаў набывае маштабнасць, адчувае сваю прыналежнасць адначасова да дзвюх супрацьлеглых стыхій: “Два крылы ў мяне – зямля і неба” (“Два крылы ў мяне...”, “Дала прырода мне ваду і цвердзь...” і інш.). Тут В. Зуёнак набліжаецца да літоўскага паэта Э. Межэлайціса, паводле якога чалавек – гэта “мост між зямлёй і сонцам”. У абодвух мастакоў слова чалавек надзелены вялікай стваральнай сілаю і высокай духоўнасцю, выступае ў еднасці з Космасам.

Тым не менш В. Зуёнак перш за ўсё сын зямлі, неабыякавы да яе характара. Яго паэтычны свет цесна знітаваны са светам жывой, зменлівай прыроды, мастацка захапляе стан наваколля ў розныя часы. Пейзажная лірыка творцы – гэта сапраўдны слоўны жывапіс, які ствараецца сакавітымі, пластычна-зрокавымі вобразамі. Нават будзённае, убачанае вачамі паэта, здзіўляе сваёй навізнай, нечаканасцю: “сонцам атачонае прырэчча плавае ў сп’яненасці малін”; “горы спелых навальніц” “агністымі хвастамі хвошчуць сонца наўздагон”; “чырвоныя ветры гуляюць па лесе”, “дрыготкая бярозка пад акном, як адзінца, калыша ліст змарнелы”... Вопыт сучасніка накладвае адбітак на ўспрыманне паэтам спрадвечнай прыроды, нараджае свежыя асацыяцыі: “Яшчэ зіма пад кліч вятроў-гарністаў / Ладкуе снегавую маскіроўку, / А сонца ўжо свайму тэлеграфісту – / Праменьчыку – перадае шыфроўку” (“Яшчэ зіма пад кліч вятроў-гарністаў...”) [2, с. 71]. Сланечнік бачыцца паэту радарам (“Поўдзень”), а замёрзлыя травінкі ў зімовай рацэ “стрэламі лісцяў прамых на лёдавым цыферблаце” (“Травінкі ў лёдзе”) і інш.

Паэт занатоўвае ў слоўных вобразах не толькі ўбачанае, але і пачутае і адчутае: “над полем спелым хлебны водар, бушуе, быццам у дзяжы” (“Змярканне”), “гром – аблачынна-калматы – марудна сплывае за лес” (“Першы гром”). Гукавая “карціна” паэзіі В. Зуёнкі ствараецца музыкай птушынага аркестру, шапаценнем аўсоў і шэптам жыта, “чмялёў басамі і восаў звонню” і не саступае ў багацці і разнастайнасці “тонаў” зрокавай; у мастака нават цішыня не маўклівая – яна звініць ніццю далёкай песні (“Цішыня”).

Творчы почырк В. Зуёнкі вызначаецца і яго ўменнем эксперыментавання са словам, у чым ён можа пасупернічаць нават з такім “віртуозам-версіфікатарам” (А. Астраух), як Р. Барадулін. У Зуёнкавых вершах знойдзем нямала аўтарскіх неалагізмаў: “ідзе парадкам культвяснакампанія”, кажушкі “снягурацца”, “вечар ветрыцца”, “санцапад” і інш. Найбольш актыўна звяртаецца В. Зуёнак да словатворчасці ў вершах грамадзянскага гучання, напісаных на мяжы ХХ – ХХІ стагоддзяў. У лірыцы ўзнікае шэраг абстрактна-паняціўных вобразаў: “музаложніцтва”, “ідэяложніцтва”, “душадромы плошчаў мітынгавых”, “камяні панура-дзяржаўныя”, “лявоніка разняволеная, какафонія разлявоненая”, “нарадалюбцаў парода”, “плошча Незалежнасці – плошча Нежалезнасці” і інш. Верш “Раней і цяпер...” (зб. “Тэмы з гэтага свету”, 1995) увогуле ўвесь складаецца з наватвораў – асацыятыўных характарыстык начальнікаў розных эпох: “маўчальнікі”, “велічальнікі”, “маленькіх людзей павучальнікі”, “вялікіх ідэй вызначальнікі”, “дэмакратыі выручальнікі”, “партакратыі вымятальнікі”, “за саміх сябе паручальнікі”, “самасабевяшчальнікі”, “за народ – мікрафонаў глытальнікі” [2, с. 416].

У такіх творах жывапісалнасць саступае месца рацыянальнаму пачатку, складаным і ў пэўным сэнсе “штучным” вобразам, з’яўленне якіх, аднак, не самамэтнае: яно абумоўлена канкрэтнымі мастацкімі задачамі – паказаць абсурднасць сённяшняга дня. Дзеля гэтага паэт перафразіруе вядомыя выслоўі, надбудоўвае новыя сэнсы, не баіцца і моцнага слаўца, як у некаторых вершах 1990-х – пачатку 2000-х гг. (“Няма цэнзуры, ды ёсць цэзура...”, “На развітанне?..”, “Кансерватызм”, “Баечка” і інш.).

Цэнтральнае месца і найбольшую сэнсавую значнасць у гэты час набывае *вобраз народа-раба, бяздомка на ўласнай зямлі*, які адрокся ад свайго мінулага і мовы, страціў духоўныя арыенціры (“На беразе лютай свабоды...”, “Хоць я не Бог, я вам даю свабоду...”, “Хто мы і дзе мы – без мовы і маці?..”, “Пабеларуску...”, “І поле з жытнёвымі плёсамі...” і многія іншыя). На думку паэта, вялікай бядой для сучаснай Беларусі з’яўляецца адсутнасць нацыянальнага прарока, здольнага нарэшце раскрыць вочы людзям, абудзіць душы, дапамагчы пазбавіцца комплексу непаўнаважнасці. Адным з лейтматываў лірыкі на мяжы тысячагоддзяў становіцца *чаканне прарока*. Праблема прарока вырашаецца ў дзвюх сферах: з аднаго боку, мастак просіць у Бога прарока для Айчыны (вершы “Маленне”, “Дай нам, Божа, прарока...” і інш.), з другога – вобраз самога паэта ўзвышаецца, некаторыя вершы гучаць заповітна, прароча (“На сходзе”, “Мяккі знак” і інш.). У вершы “Колькі войнаў, страт і нягод...”

(зб. “Чорная лесвіца”, 1992) аўтар самога сябе называе прарокам, але “бяздомным, бязмоўным”, слова якога так і не здолела абудзіць народ.

Па-ранейшаму адной з галоўных у творчасці В. Зуёнкі застаецца *праблема захавання роднай мовы*, а значыць – захавання нацыі. У вершах нацыянальнай праблематыкі голас паэта заўсёды гучаў палемічна завострана, на высокай ноце, аднак цяпер эмацыйная напружанасць яшчэ больш узрастае. Шматлікія творы выяўляюць драматызм, нават трагізм душэўнага стану мастака на гістарычным раздарожжы, азмрочаным вялікай нацыянальнай трагедыяй – Чарнобылем (“Ці метад памылак і спробаў?..”, “Чаго мне лезці ў д’ябальскі натоўп...” і інш.). Увогуле пасля 1986-га года многія скразныя тэмы і праблемы творчасці В. Зуёнкі набываюць чарнобыльскую “падсветку”, як, напрыклад, *праблема экалогіі душы* (“Эфект лячэння”, “Якім ён будзе, новы наш каўчэг...” і інш.).

З самага пачатку вельмі адчувальны ў паэзіі В. Зуёнкі, як і ў творах Р. Барадуліна, Я. Сіпакова і многіх іншых пісьменнікаў – былых вяскоўцаў, *матыў вяртання* на малую радзіму. Названы матыў застаецца адным з цэнтральных і ў лірыцы 1990-х – пачатку 2000-х гг., аднак яго развіццё ў вершах гэтага перыяду і больш ранніх творах мае значныя адрозненні. Так, лірычны герой вершаў “Добры прыезд”, “Вясёлая казка” і некаторых іншых з паэтычнай кнігі “Крэсіва” выступае бесклапотным маладым чалавекам, што прыязджае ў родныя мясціны як жаданы госць. Ужо самі назвы твораў перадаюць пазітыўныя эмоцыі лірычнага героя, настройваюць на мажорны лад. З часам веселасць саступае месца трывозе і неспакою. Так, верш “Зраселы голас перапёлкі...” (зб. “Сяліба”, 1973) перадае перажыванне і непакой лірычнага героя аб заўтрашнім дні, ён хвалюецца, што можа адчуць сябе непатрэбным і чужым лет роднага парога: “Ці двор не той? Ці я чужы?..” Пры апісанні сялянскіх краявідаў выкарыстоўваюцца “светлыя” зрокавыя вобразы (“неба зорнага асколкі”, “маладзее ў светлай згодзе маладзік” і інш.). З асноўнай колеравай гамай кантрастуе змрочны фінал: “Як вечнасць – Доўгая дарога / І вокан чорныя крыжы” [2, с. 80].

Вялікае значэнне ў паэзіі В. Зуёнкі мае *вобраз дарогі*. У сувязі з матывам вяртання ён набывае сімвалічнае значэнне: пакуль пульсуюць жыццём дарогі ў вёску, перспектыва з’яўлення вясковага могільніку з чорнымі крыжамі вокан не стане рэальнасцю. Дарогі дадому В. Зуёнак вылучае сярод усіх шляхоў свету і на іх ускладае спадзяванні – вярнуцца да першаасноў чалавечага быцця, духоўна ўзвялічыцца (напрыклад, вершы “Стыхія і розум дарог...” са зб. “Світальныя птушкі”, “Калі дадому вяртаешся...” з кнігі “Лукам’е” (1984)). Семантыка гэтага вобраза пашыраецца да сімвала жыццёвага шляху, набывае філасофскае напаяненне (вершы “Узнаккі шлях...”, “Дарога”, “Шлях” і інш.).

Паэт настойліва праводзіць думку, што вяртанне да вёскі – як да асяродку духоўнасці і маральнасці – неабходнае: “Пасля стрэсаў і рэвалюцый / Мы да хат яшчэ мусім вярнуцца...” [2, с. 195]. В. Зуёнак, як і яго літаратурны равеснік Я. Сіпакоў, зноў і зноў нагадвае, што “ўсе мы з хат”, у яго лірыцы ўзнікае *вобраз*

закінутай рассяляненай *вёскі*. Бінарная апазіцыя “вёска – горад”, пазначаная ў вершы, атрымлівае развіццё ў шматлікіх лірычных творах і ўзмацняецца настальгіяй па мінулым, што надае вобразу вёскі “ідэальнасць”, “ружовасць” (“Мы з табою браты вяртанняў...”, “Ці жывы, ці памёр я?..”, “Сяджу ў горадзе”, “Неба пад нагамі”, “Лістапад-прадзімнік...” і інш.).

Толькі на вёсцы паэт адчувае паўнату быцця – скразнымі ва ўсёй творчасці становяцца “сялянскія” *вобразы жытнёвага поля, перапёлкі, жаўранка, васілька* (“Без жаўранка...”, “Перапёлка ў жыце...” і інш.). Усё гэта надзвычай дарагое мастаку, на поле ён марыць вярнуцца пасля смерці (“...Памру – сюды хоць аднойчы / Жаўранкам прылячу”). Калі вобразнасць вершаў-водгукаў на грамадскае жыццё пераважна інтэлектуалізаваная, то тут душа, эмоцыі, пачуцці кіруюць паэтам, і ў выніку нараджаюцца вершы – узоры “чыстай” лірыкі самага высокага ўзроўню: “Перапёлка ў жыце, / Волкая расінка, / Я аддам сто жыццяў / За тваю слязінку. / Я аддам сто жыццяў, / А з табой вярнуся, – / Перапёлка ў жыце, / Знічка Беларусі” [2, с. 390].

Такім чынам, індывідуальнае ўспрыняццё рэчаіснасці В. Зуёнкам выяўляецца ў мастацкім свеце яго паэзіі, адной з галоўных асаблівасцяў якога з’яўляецца арганічнае спалучэнне эмацыянальнага і рацыянальнага пачаткаў, “натхнення і логікі”, пачуцця і думкі, маштабнасці і ўвагі да нязначных, на першы погляд, “дробязяў”. У апошнія дзесяцігоддзі назіраецца агульнае пазмрачненне фарбаў мастацка-вобразнай палітры, выкліканае “колерамі жыцця” (В. Зуёнак): мастацкі свет паэта неадлучны ад свету навакольных рэалій з усімі яго вострымі і складанымі праблемамі.

Літаратура

1. Шпакоўскі І. Кніга яшчэ ў дарозе // Літ. і мастацтва. – 1968. – 24 верас. – С. 3.
2. Зуёнак В. Выбраныя творы: У 2 т. Т. 1. Гронка цішыні: Выбр. вершы. – Мн., 1996. – 446 с.